

IDEAL »ČISTEGA NARODNEGA TELESA«, KRONOLOGIJA IZGINOTJA¹

Christian Promitzer

1. Izginotje dvojezičnosti

V najnovejši zgodovini avstrijske Štajerske je še marsikaj skritega. Tako ni splošno priznано dejstvo, da so v tej zvezni deželi bili oz. so še ljudje, katerih materin jezik je slovenščina. Tu ne gre za priseljence ali tako imenovane »naturalizirane« prebivalce, ki se čutijo Štajerce, temveč za ljudi, ki so se rodili na Štajerskem in so avstrijski državljani. Nedvomno je o obstoju teh ljudi pričal škof iz Seckau,² ko je maja 1922 na svojem vizitacijskem potovanju obiskal župnijo Lučane, nekaj kilometrov severno od takrat še nove državne meje.

»Med prebivalstvom župnije je 4508 katolikov in 26 protestantov, po narodnosti pa so Nemci in Slovenci, zaradi česar naj tudi dušni pastirji obvladajo oba jezika.«³

Škof pa ni zabeležil asimilacijskega pritiska, ki izhaja iz političnih in nacionalnih motivov, ki so mu izpostavljeni farani s slovenskim maternim jezikom vse od bojev na meji v letih 1918 in 1919 med četami novo nastale južnoslovanske države in (nemško)-avstrijskimi vojaškimi formacijami. Že leti pred škofovskimi vizitacijami, ko pogajanja o avstrijski južni meji še niso bila zaključena, je župnik Lučan pisal na ordinariat:

»1. februarja letos se je pojavil župan Lučan s prvim občinskim svetnikom in poveljujočim nadporočnikom tukajšnjega domobranstva in v kar najvljudnejši obliki izrazil prošnjo, naj opustim slovensko pridigo, vsaj dokler ne bo urejanje meje med Avstrijo in Jugoslavijo mimo; bati se naj bi namreč bilo, da se bo Lučane zahtevalo kot slovenski trg, če bodo tu pridige v slovenskem jeziku.«⁴

Župnik v svojem poročilu se omenja, da se je pri začasni opustitvi slovenske pridige komaj bati kakšne škode zato, ker so pridige manj obiskane. Zato je slovenska pridiga, ki je bila doslej vsake štirinajst dni, le še enkrat na mesec.⁵

Na sveti večer 1921 isti župnik svojemu škofu poroča o nedavnem ljudskem misijonu v fari Lučane in navaja, da je bilo od 3000 spovedi 800 v slovenskem jeziku:

»Opuščen je bil začetni načrt, da bi tudi precej slovenske pridige vključili v spovedni pouk, kot je bilo v navadi pri prejšnjih misijonih, ker je bilo pri nemškonacionalnih

¹ Ta prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta SOZ 8896 »Leben mit Grenzen. Zur Geschichte der Slowenen in der Steiermark«, ki ga financira avstrijski sklad za pospeševanje znanstvenih raziskav. Projekt vodita Karl Kaser in Karl Stocker. Sodelavci so: Andrea Haberl-Zemljič, Martin Krusche in Christian Promitzer. Za prijazne napotke se zahvaljujem dr. Feliksi Bistru.

² Pastoralni diskurz mora vedno upoštevati zlasti jezik kot nosilni medij religiozne komunikacije. To sicer velja tudi za situacije, ki učinkujejo na množice kot sta pridiga in služba božja, veliko bolj pa za stike s posameznikom v obliki spovedi ali individualne molitve. Ta zasebnost, ki jo posvetna oblast komaj kdaj doseže, hkrati jamči tudi za resničnost izjav o jezikovnih razmerah s pastoralnega stališča.

³ Škofijfski arhiv Gradec (v nad. okraj. ŠAG), Leutschach- bischöfliche Visitationen.

⁴ ŠAG, Leutschach- Pfarakten (neubestand), Verschiedenes; Lučane, 4.2.1920.

⁵ Prim. prav tam.

meščanih, opaziti razpoloženje, vsekakor šele zadnje dni neposredno pred misijonom, protislovenskim pridigam. Tudi glede dušnega pastirstva se zaradi opustitve slovenskih pridig ni bati velike škode, ker domači Slovenci, navajeni le svojega narečja, ne morejo slediti pridigi v knjižnem jeziku; drugače se nadvse revnega obiska slovenske pridige, ki je bila doslej enkrat mesečno, ne bi dalo razložiti.⁶

Naredimo časovni preskok 26 let: 1. maja 1948 župnijski urad Lučan zaradi jugoslovenskih ozemeljskih zahtev napiše programsko spomenico - »Lučane na Štajerskem, nemška župnija«. V njej piše, da so bile vse listine in vsi spisi, župnijske matične knjige, napisi na pokopališču, kot tudi lastniki zemljiških gospošte v župniji Leutschach vedno nemški. Služba božja in šolski pouk sta potekala v nemškem jeziku. Kljub temu pastoralni diskurz ne dopušča tajejnja bistvenega dejstva, pa čeprav je predstavljeno popačeno. Župnija šteje 6000 prebivalcev. Le nekaj sto jih je rojenih Slovencev, toda vsi dobro znajo nemščino in so zvesti farani in dobri Avstrijci.⁷

Če preučimo semantiko tega stavka, lahko razberemo protislovje med biti rojen kot Slovenec in obstajati kot »dober Avstrijec«: da bi bil »dober Avstrijec«, se je treba izogniti »biti rojen kot Slovenec«. Danes naj bi bilo jasno, da biti »dober Avstrijec« nikakor ni le privilegij nemško govorečih. Toda to spoznanje ne izvira iz zgodnjega obdobja Druge republike. V kolikor je danes sprejeto, je to rezultat težavnega prepričevanja, ki so ga opravili predstavniki koroških Slovencev in gradiščanske hrvaške manjšine.⁸

Ideologiji, da so lahko le ljudje z nemškim maternim jezikom dobri Avstrijci, se je pridružila tudi metoda zamolčevanja, ki jo je uporabljala uradna in poluradna stran: leta 1958, tri leta po podpisu za avstrijske manjšine tako pomembne Državne pogodbe, v nekem članku poluradne publikacije »Berichte und Informationen des Österreichischen Forschungsinstitutes für Wirtschaft und Politik« piše, »... da problem obmejnega območja na Štajerskem ni nacionalen, ampak izključno gospodarski problem. Slovenska manjšina, o kateri iz nerazumljivih vzrokov govori Državna pogodba, ne obstaja.«⁹

2. Regija Lučane

Pot od odstranitve slovenskega jezika iz javnosti do zamolčevanja obstoja neke skupine z nenemškim maternim jezikom v primeru zvezne dežele Štajerske ni trajala niti štiri desetletja. Kakšno je ozadje tega procesa in po kakšnih stopnjah je potekal? Na Štajerskem so predvsem tri obmejne majhne regije, kjer tam stalno bivajoče prebivalstvo govori slovensko oz. je govorilo slovensko vse do nedavne preteklosti - radgonski

⁶ ŠAG, Lučane - Župnijski dokumenti (novo stanje), različno; Lučane, 24.12.1921.

⁷ Štajerski deželni arhiv (v nad. okrajšava ŠDA), Martktarchiv Leutschach, oroj. 3, zv. 16, Lučane, 1.5.1948

⁸ Kljub temu, da je bilo to prepričevanje nagrajeno le z atentati s pisni bombami in z grožnjami z umorom, je pri vsej tragiki na nek način smešno, da se storilci že zaradi svoje ideologije zanesljivo nimajo za »dobre Avstrijce«, ampak za »vrle nemške junake«.

⁹ Das steirische Grenzland und seine Probleme, v: Berichte und Informationen des Österreichischen Forschungsinstitutes für Wirtschaft und Politik, 13.letnik (17.1.1958), št. 600, 1-3, tu 3.

kot na jugovzhodu, regija Lučane na jugu in območje Sobot na jugozahodu Štajerske. Ta prispevek obravnava le srednjega od treh imenovanih območij.¹⁰

Regija Lučane obsega površino komaj 75 km² (preden je bila začrtana meja po Senžermenski pogodbi 88 km²). Od komaj 6000 tam živečih prebivalcev (1910: 5858; 1934: 5729; 1991 pa le še 4328) se jih je pri zadnjih dveh ljudskih štetjih pred prvo svetovno vojno še 40 % opredelilo za slovenski pogovorni jezik.¹¹

Regija je precej gričevnata in na jugozahodu celo izrazito gorata. Gorski vrhovi Posrucka/Kozjaka segajo do 1000 m. Sredi te gorate in gričevnate pokrajine leži dolina Pössnitzbacha/Pesnice s trgom Lučane, edinim krajevnim središčem naselja. V okolici ni nobenih vaških struktur, ampak samo razsuto naselje. Tako so tri deželne okoliške občine Eichberg-Trautenberg/Brdo, Glanz/Klanci in Schlossberg/Gradišče prometno-geografsko in administrativno odvisne od osrednjega kraja Lučane. Tu so hodili kmetje v cerkev, tu so opravili svoja uradna pota in tu so na tedenskih in letnih sejmih prodajali svoje pridelke in nakupili vse tisto, česar niso mogli pridelati na svojih kmetijah. Obrtniki in trgovci v Lučanah pa so bili odvisni od kmetov iz okolice kot kupci njihovih pridelkov.

Za većinoma gozdnati, gorati jug, jugozahod in sever regije je značilna živinoreja in v manjši meri tudi poljedelstvo. Toda oboje pogosto ne zadošča za preživetje. Zato je veliko lastnikov odvisnih od gozdarstva. Za jugovzhodni in vzhodni del regije - predvsem za območje občine Glanz/Klanci značilni obronki Windische Bühel/ Slovenskih Goric. Tu se bolj intenzivno ukvarjajo s poljedelstvom in z živinorejo, glavni vir dohodka pa je vinogradništvo.

Razlika med trgom Lučane in njegovo okolico ni bila le ekonomska in socialna - v Lučanah trgovci, obrtniki in v okoliških občinah kmetje, kajzarji, viničarji in posli - temveč tudi etnična. V okoliških občinah je leta 1910 živel preko 99 % slovensko govorečega prebivalstva. Tu so bile katastrske občine z jezikovno zelo mešanim prebivalstvom - slovenske kmetije so ležale v neposredni bližini nemških (Fötschach/Veče, Glanz/Klanci, Pössnitz/Pesnica, Remschnigg/Remšnik, Schlossberg/Gradišče), kot tudi jezikovno homogeni kraji, ki so bili bodisi pretežno nemški (katastr. obč. Eichberg/Brdo, Kranach/Kranje) bodisi slovenski (Grosswalz/Veliki Boč). Okoli 500 prebivalcev majhnega trga Lučane pa je bilo skoraj izključno nemško govorečih.¹²

3. Cerkev

Napetost med nemško govorečim trgom in okolico z mešano govorečim prebivalstvom je že stara, saj je obstajala že pred določitvijo meje in pred pojavom nacionalnih gibanj. Pa si pogledajmo področje cerkve: v 17. in 18. stoletju je bila v župniji Lučane

¹⁰ Glede Radgonskega kota primerjaj prispevek Andree Haberl-Zemljič v tem zvezku. Glede tretje regije primerjaj Johannes Moser/Elisabeth Katschnig-Fasch (izd.), *Blatten. Ein Dorf an der Grenze, Gradec 1992*, (= Kuckuck poseben zvezek 2).

¹¹ Prim. Gemeindelexikon von Steiermark. Bearbeitet aufgrund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900, Dunaj 1904, 136-138; Spezialortsrepertorium von Steiermark. Bearbeitet aufgrund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910, Dunaj 1917, 73 sl.; Die Ergebnisse der österreichischen Volkszählung vom 22. März 1934. Štajerska, Dunaj 1935, 24; Steierische Statistiken. Volkszählung 1991. Ergebnisse I, Gradec 1993, 95 sl.

¹² Prim. prav tam.

božja služba skoraj izključno v slovenščini. Leta 1667 so se prebivalci Lučan pri škofu celo pritožili, da ni nemških pridig. To pa opozarja na veliko večji delež slovensko govorečih v regiji Lučane, kot tistih 40 %, ki so bili ugotovljeni v začetku tega stoletja. Še leta 1637 je za župnijo Lučane rečeno, da so »kmetje slovenski«.¹³

Od tridesetih let 19. stoletja naprej prihaja zaradi sporov o jeziku, v katerem naj bi potekale pridige za farane, do pravih grupiranj: 1834 je delegacija občanov iz Lučan poskušala seckauskega škofa prepričati, da bi poleg nemške pridige pri zgodnji službi božji dovolil tudi pridigo v nemškem jeziku pri poznem bogoslužju vsako drugo nedeljo. Slovenske pridige bi bile potem samo še vsakih štirinajst dni. Škof pa je »zaradi pretežnega števila slovenskih faranov to odklonil«.¹⁴

Toda leta 1846 se je župnik v Lučanah spet pritožil pri škofu zaradi jezikovnih težav pri dušnem pastirstvu: »Lučane naj bi bile pregrada, kjer se prepletata dva naroda«. Zato je predlagal, da bi slovenska pridiga v bodoče potekala le še v novozgrajeni kapeli Hohenegg/Hoheneck na Remšnikovem hribovju. Tako bi bila župnijska cerkev prepuščena nemško govorečim faranom. Škofijskemu ordinariatu in okrožnemu dekanu Maribora, ki mu je bila zaupana ta zadeva, pa se je posrečilo - kot je rečeno - s pastoralnega vidika prepričati nekoristno delitev župnije.¹⁵

Do leta 1889 ostane red pridig isti. Novi župnik Lučan pa ga »po zrelem premisleku«¹⁶ spremeni v skladu staro zahtevo delegacije iz leta 1834. Slovenske pridige od takrat naprej potekajo le še na štirinajst dni, nemške pa vsak teden. To odločitev je utemeljil s podatkom, da od 1133 hiš v njegovi župniji le v 17 starši ne razumejo nemško. 546 šoloobveznih otrok čisto dobro razume nemško, če že ne v 1. šolskem letu, pa po mojem prepričanju v 3. in 4. razredu.¹⁷

Nekaj let zatem, ko je bila po prvi svetovni vojni načrtana meja, je slovensko bogoslužje - kot smo že opisali - popolnoma odpadlo. Kar opazujemo, je proces nacionalne diferenciacije, ki poteka prek različnih stadijev: V 17. stoletju je pri sporu glede jezika, v katerem naj bi potekala pridiga, morda dejansko šlo le za problem razumevanja. Za 19. stoletje pa moramo ugotoviti, da se farani vedno bolj zavedajo, da se med seboj razlikujejo - ne le v tem, da so eni tržani in drugi kmetje, temveč tudi v tem, da govorijo drug jezik. Ta porajajoča se zavest o vzajemni različnosti je najprej omejena na regijo in je tudi ne gre precenjevati,¹⁸ toda pognala je že tako globoke korenine, da hoče župnik obe ti skupini tudi formalno ločiti. Ko potem dejansko pride do spremembe reda pridig na škodo slovenščine, to ni več samo izraz lokalne zavesti, ampak se zgodi že pod vplivom nadregionalnega nemškonacionalnega gibanja, ki se v Lučanah udomači konec 1880-tih let. Tu gre že za - kot bomo videli v nadaljevanju - zavesten boj za nacionalne posesti, v katerem je končno prevladal nemški nacionalizem.

S cerkvenega stališča je izjemo predstavljala le popolnoma slovenska katastrska občina Veliki Boč. Spadala je občino Gradišče in je ležala v župnijskem območju cerkve

¹³ Prim. ŠAG, Leutschach - Pfarakten (altbestand), Verschiedenes; predloženo Lučane, 18.7.1669; prav tam Pfarrer; Gradec, 2.3.1637.

¹⁴ Prim. ŠAG, Dechantliche Visitationen Leutschach; Lučane, 20.10. 1846.

¹⁵ Prim prav tam.

¹⁶ Pfarrchronik Leutschach, 1889.

¹⁷ ŠAG, Leutschach - Pfarakten (altbestand), Verschiedenes; Lučane, 9.10.1889.

¹⁸ Prim. bolj na splošno Eric. J. Hobsbawn, Nationen und Nationalismus, Mythos und Realität seit 1780, Frankfurt/New York 1992 2, 59 - 96.

Sv. Duha, ki je danes na državnem območju Slovenije. Pridige in druge bogoslužne dejavnosti tamkajšnjih duhovnikov so potekale pretežno v slovenskem jeziku.¹⁹

4. Šola

Drugo občutljivo področje je šola. Tu se zdijo razmere jasne od vsega začetka: V župnijski šoli v Lučanah, ki obstaja najmanj od prve polovice 18. stoletja, je bila učni jezik nemščina.

Pred šolsko reformo Marije Terezije je šolo obiskovalo le 10 - 20 otrok. Domnevati je, da so bili to otroci nemških tržanov. Otroci kmetov in kajzarjev so²⁰ morali pomagati na kmetijah svojih staršev.²¹ Ko je bila predpisana šolska obveznost in so tudi slovenski otroci drgnili šolske klopi, je ostalo pri pouku v nemškem jeziku. Ker otroci od doma niso znali nemščine, so jih morali naučiti tega jezika v prvem razredu. Edina koncesija, ki so jo imeli otroci zaradi materinega jezika, je bila, da so morali učitelji prvega razreda znati slovenščino.²² Leta 1894 pa je deželni šolski svet ukinitel: »Prošnji za dodelitev učnega kadra z znanjem slovenskega jezika za imenovano šolo ne more biti ustrezno, ker c. kr. deželni šolski svet sedaj nima na razpolago primerne učnega kadra.«²³

V tem času je bilo - po šolski kroniki - še 40 % šolarjev s slovenskim maternim jezikom.²⁴

Izjema je le hribovska gorska šola Velikega Boča v Gradišču, ki je bila 1820 leta urejena sredi Kozjaka, saj je tu pouk potekal dvojezično vse do prve svetovne vojne.²⁵

5. Javnost

Samo na prvi pogled morda presenetiti, da je imel majhen trg s 500 prebivalci takšen vpliv na cerkev in šolstvo majhne regije z vsega 6000 ljudmi: skupaj so meje župnijskega in šolskega uradnega okoliša Lučan obsegale območje z mešanim jezikom, toda tako župnijska cerkev kot tudi šola sta bili v nemškogovorečem trgu. Župnik in vodstvo šole so bili vključeni v majhno skupino trških veljakov - gostilničarjev, trgovcev in obrtnikov, ki so nadzirali široka področja političnega in gospodarskega življenja.

Isti ljudje, ki so jih leta 1879 označevali kot »liberalne« in leta 1885 kot »napredno stranko«, ki so bili 1892 leta »nemški in napredni« in leta 1895 »nemškega prepričanja, se niso le dali večkrat izvoliti v občinski odbor trga Lučane,²⁶ ampak so opravljali tudi funkcije v najrazličnejših društvih in institucijah. Tako so bili člani krajevne šolskega

¹⁹ Prim. ŠAG, Dechantliche Pfarrvisitationen Leutschach.

²⁰ Prim. 500 Jahre Markt Leutschach, Lučane 1959, 46.

²¹ Prim. ŠAG, Schulakten, Dechantl. Schulvisitationen Leutschach 1806-1836.

²² Prim. ŠAG, Dechantliche Pfarrvisitationen Gross St. Florian (2), poročila o vizitacijah 8.10.1866, 9.9.1867; ŠDA, deželni šolski svet, fasc. 3 - 1605/871.

²³ Prim. ŠDA, deželni šolski svet, fasc. 3 - 1605/871.

²⁴ Prim. Schulchronik Leutschach, Tabele o številkah učencev, šolska leta 1893/94, 1900/1901, 1901/1902.

²⁵ Prim. Slovenski narod z dne 7.8.1913, 2.

²⁶ Prim. Chronik von Leutschach, StLA, Handschrift 1578, II 26.11.1879, IV 22.12.1885, VI 18.2.1892, VII 7.5.1895.

sveta, sedeli so v predsedstvu in nadzornem svetu krajevne blagajne za predujem, tako pomembne za kmete in kajzarje v okolici, in vodili tudi krajevno gasilsko društvo. V nekrologu takšni osebi je največkrat pisalo: »... tudi narodna, gospodarska in humanitarna društva objokujejo izgubo zvestega in požrtvovalnega člana.«²⁷

Nič ne označuje odvisnosti treh okoliških občin od trga Lučane bolj kot dejstvo, da so občinski uradi dveh - Eichberg-Trautenburga in Klancih - kakor eksteritorialno na območju trga Lučane. Tej prevladi lokalnega centralnega kraja se je lahko v določeni meri odtegnila le občina Gradišče, kjer je imela v letih 1896 - 1906 slovensko-klerikalna skupina v občinskem odboru večino.²⁸ V Gradišču je od 1896. leta obstajala tudi slovenska posojilnica, za katero je dal pobudo župnik Sv. Duha.²⁹

6. Ekonomski vzroki

Niso pa bile le prednosti lokacije tiste, ki so veljakom majhnega trga Lučane omogočale vpliv na institucije, skupne z mešano govorečimi okoliškimi občinami. Tu je treba upoštevati tudi daljnosežnejše ekonomsko ozadje, ki ga je iskati v vedno večji odvisnosti kmetijstva od nadregionalnih trgov. Tako je bilo zlasti z vinogradništvom, kamor je denarno gospodarstvo prodrlo prej kot v druga gospodarska področja.³⁰ V trgovskih središčih in nadregionalnih trgih je v Vojvodini Štajerski prevladovala nemškogovoreča večina. In mali trg Lučane je za svoje neposredne sosede predstavljal najpomembnejše tržišče. Zato ne more biti naključje, da je v 19. stoletju pretežno slovensko govoreče prebivalstvo vinogradniške občine Klanci veljalo za »Nemcem naklonjeno.« Malce drugače se je sedaj razvijal položaj za prebivalstvo v občini Gradišče, zlasti v delu tega kraja Velikem Boču. Tamkajšnji slovenski hribovski kmetje so živeli izolirano, spadali so v pretežno slovensko župnijo Hl. Geist/Sveti Duh, imeli so svojo dvojezično šolo, svojo slovensko posojilnico, nekaj časa tudi slovensko-nacionalno večino v občinskem odboru. Ker so sami pridelali vso hrano, ki so jo potrebovali, so bili manj odvisni od od trga v Lučanah. Kadar so potrebovali denar, da bi si nabavili živino ali kmetijsko orodje, so prodali svoj les, ki so ga prevažali na jug v Dravsko dolino (v današnje Slovenijo).³¹

7. Pospešeno izginjanje

Proces izginjanja slovenskega jezika iz javnosti se je torej v regiji Lučane začel že desetletja pred razpadom monarhije. Krajevni nosilci procesa nastajanja nacije, ki se je od poznih 1880-tih let okreplil, je bila nemško-nacionalno naravnana elita trga Lučane. Ta elita - razen pri nekaterih slovensko-nacionalnih hribovskih kmetih v občini Gradiš-

²⁷ StLA, Handschrift 1578, XIX 2.9.1909, vgl. auch V 24.3.1890, XII 16.12.1904.

²⁸ Prim. StLA, HS 1578, VIII 12.12.1896, IX 23.3.1900, XI 24.6.1903.

²⁹ Prim. Slovenski Gospodar vom 26.3.1896., 107f.

³⁰ Prim. Michael Mitteraür, Formen ländlicher Familienwirtschaft im österreichischen Raum, in: Josef Ehammer/Michael Mitteraür, Familienstruktur und Arbeitsorganisation in ländlichen Gesellschaften, Wien/Köln/Graz 1986, 185-323, hier 224f.

³¹ Prim. Domovina z dne 19.3.1892, 68.

če - v mešano govorečih okoliških občinah ni naletela na omembe vreden odpor. Določitev meje po prvi svetovni vojni pa je odločilno pospešila že potekajoči proces izginjanja jezika, ki je bil v omenjenih aspektih šibkejši.

Tu se ne moremo spuščati v vzroke in potek bojev za slovensko-avstrijsko mejo v prostoru Lučane. Dejstvo je, da so bile južnoslovanske čete, ki so za nekaj časa zasedle območje Lučan, do prebivalstva zelo neprijazne in so si tako tudi med slovenskim prebivalstvom zapravili možno naklonjenost do priključitve mladi južnoslovanski državi in okrepile tendenco priključitve nemško nastrojeni Republiki Avstriji. Tako so predstavniki pretežno slovenske Vrhovnice/Langeegg, danes sestavnega dela občine Klanci, v začetku leta 1922 pojasnjevali:

»Prebivalstvo tu je pač večinoma slovenskega rodu, toda zanesljivo do 9/10 nemškega prepričanja in veselih, da se je končalo triletno južnoslovansko hlapčevstvo.«³²

Če kdo govori slovensko, to torej še zdaleč ne pomeni, da avtomatično deli tudi nacionalni ideal slovenstva³³ - še zlasti ne takrat, če celo prebivalstvo na drugi strani demarkacijske črte čuti, da mlada južnoslovanska država ekonomsko tiči v večjih težavah kot avstrijska sosedica.³⁴ Toda izražena želja prebivalstva po boljšem življenju v Avstriji tudi zahteva svojo ceno. Leta 1932 ni več zadoščalo, da si se navzven kazal »nemško prepričanega«, doma pa še naprej govoril slovensko. Tako se je krajevni šolski svet Vrhovnice pritoževal nad tamkajšnjimi učenci:

»V 80 hišah doma govorijo slovensko, temu zlu se naj bi zoperstavili z intenzivnejšim jezikovnim poukom, ki doslej ni bil možen.«³⁵

Malce drugače se je po določitvi meje pokazal položaj občine Gradišče. Občina je bila namreč razdeljena. Del tega kraja Veliki Boč z največjim deležem nacionalno zavednih Slovencev pa je bil celo na sredi razdeljen med Avstrijo in Jugoslavijo. Mejna črta je razdelila tudi več posestev. Cerkev Sv. Duha in z njo slovenska blagajna za predujem je pripadla Jugoslaviji, bližnja šola pa Avstriji.

Slovenski šolski ravnatelj, ki je pred boji za mejo vodil slovensko gibanje v občinskem zastopstvu, se je preselil nazaj v staro šolsko poslopje na jugoslovanskem ozemlju.³⁶ »Nemcem naklonjeno« okrnjeno občinsko zastopstvo tistega dela Gradišča, ki je ostal v Avstriji, je moralo ugotoviti, da med njihovo politično voljo in dejanskim stanjem obstaja razkorak, vsaj glede maternega jezika občanov. Zato decembra 1920 zahteva, da naj bo v 1. razredu (novoodprte) ljudske šole v Velikem Boču pouk glede na krajevne jezikovne razmere dvojezičen.³⁷ Tej zahtevi je štajerska deželna vlada 14.3.1921 tudi ugodila.³⁸ Toda že deset let kasneje je nadrejeni okrajni šolski svet Arnfelsa/Arneža deželni šolski svet posvaril, »da za interese nemštva ni ugodno, če šolski

³² ŠDA, Länderzentralbüro A-5b-91/1922, ovoj A, E, 270a/1922.

³³ Prim. Robert G.Minnich, Govoriti slovensko - biti Slovenec. Jezikovni kodi in kolektivne samopodobe: nekja primerjav med Kanalsko in Ziljsko dolino, v: isti, Socialni antropolog o Slovencih. Zbornik socialnoantropoloških besedil (Ljubljana 1993) 89 -127.

³⁴ Prim. Arhiv Slovenije, Predsedstvo deželne vlade, situacijska poročila 1920/II, Maribor 2.11.1920 št.12238/1920, MARibor 11.12.1920.

³⁵ StLA, LSR, 8 L 56/1932 v : fasc. 8 A-O/1932.

³⁶ Prim. Ivan Robnik, Narodno obrambno delo Družbe sv. Cirila in Metoda na Kozjaku, v: Koledar obrambne Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani 1941, Ljubljana 1941, 40 - 44.

³⁷ Citirano v sklepu deželne vlade od 14.3.1921. prim. StLA, Bezirksschulrat Arnfels, Heiligengeist v. J. 1861-1922.

³⁸ Prim. prav tam.

ravnatelj obvlada slovenščino.«³⁹ Posledica je bila, da so še ta začetni pouk slovenskega jezika ukiniti.

8. Čisto narodno telo

Strukture jezikovnega razvoja in asimilacijskega procesa so sedaj še bolj jasno vidljive: še v času, preden se je dalo čutiti pojavljanje nacionalizma, je iz ekonomskih razlogov obstajala rahla naklonjenost do nemškega jezika, odvisna pa je bila tudi od različnega socialnega položaja tržanov in deželnega prebivalstva.

Od poznih 1880-tih let se je temu pridružil še nacionalni diferenciacijski proces, katerega nosilci so bili predvsem duhovniki in učitelji, ki večinoma niso prihajali iz regije. Višek so ti spori dosegli v oboroženih spopadih za mejo 1918/1919. Naenkrat se je nacionalni spor z lokalne ravni dvignil na raven, ki so jo določali državni interesi. Tako je »nacionalpolitični oddelek« pri štajerski deželni vladi sodeloval z nemškonacionalnim obrambnim društvom »Südmark« in »Nemškim šolskim društvom«, kadar je bilo treba sestaviti »kataster prebivalstva tuje narodnosti«. Tudi za določitev meje pristojni »Deželni centralni biro« je poskušal obe društvi pridobiti za to, da bi finančno podprla gradnjo »nemške šole« v mešanogovorečih Vrhovnicah.⁴⁰

Nikoli izrečeni cilj teh ukrepov je bil, da bi državna meja končno postala tudi etnična. To se naj bi zgodilo z jezikovno asimilacijo: Dokler je bila nacionalna pripadnost kulturnim značilnostim definirana kot jezik, je za prizadeto prebivalstvo vedno obstajala možnost, da so svojo kulturno drugačnost v javnosti zadržali zase in jo zatajevali. Zaradi tega je celo lokalno slovensko prebivalstvo, ki se je bilo pripravljeno prilagajati, postalo problem, ki se ga ni dalo obvladati z »asimilacijo«, temveč kvečjemu s takim. »Umvolkung«: Tako se je poleti 1938 skupina 18 nacionalsocialističnih študentov z Univerze Karla Franca v Gradcu odpravila na pot, da bi »preučila« tako imenovani problem v regiji Lučane: »Znanstveni« cilj skupine je bila raziskava »substance nemške narodnosti po krvi« v tej regiji, njen politični cilj »zagotovitev starega in priboritev novega življenjskega prostora izven državnih meja Velike Nemčije«. ⁴¹ V ta namen so šolarjem v ljudski šoli Lučane izmerili obseg lobanje, prebivalstvo regije so razdelili glede na jezik, ki so ga govorili doma, v vinogradniški občini Klanci pri Lučanah so na osnovi telesnih značilnosti razlikovali celo med »nemškim« in »slovenskim« tipom in na osnovi tega razlikovanja izračunali vsakokratni delež zemljiške posesti. Študentje so dali stranki NSDAP tudi navodila za ravnanje. Stranka naj bi med drugim skrbela za to, da bo v prostoru Lučan »proces ponemčevanja pospešen« in da bo »manjvreden človeški material čim hitreje odstranjen«, da bi se lahko lotili »ponovne osvojitve Spodnje Štajerske«. ⁴² Da potem le ni prišlo do »odstranitve manjvrednega človeškega materiala« iz lučanskega prostora, je bila posredna posledica nasilne ponovne priključitve Spodnje

³⁹ Prim. StLA, Landesschulrat, 8 G 73/1931 v: fasc. 8 A-Z/1931, Arnež, 18.4.1931.

⁴⁰ Prim. StLA, Nationalpolitische Abteilung, A5b-209NP/1922 v: fasc. A5b/1920-1922 oz. Länderzentralbüro A5b-223/1922 v: fasc. A,E,L270a/1920.

⁴¹ Willi Schüller Lebensfragen der Grenzbevölkerung untersucht an der steierischen Südgrenze, Arbeit im Reichsberufswettkampf der deutschen Studenten 1938/39, 4. zv., 303.

⁴² Prav tam, 343.

Štajerske leta 1941. To območje je nacionalsocialistom nudilo veliko večji prostor, da uresničijo etnične »čistilne ukrepe«, kot majhna regija Lučane.

9. Ponujena priložnost

Junija 1944 se je na Kozjaku utaboril Lackov partizanski odred, ki je pripadala Titovemu gibanju. Partizanom so se pridružili tudi nekateri pripadniki slovenskega prebivalstva občine Schlossberg. Kozjak hribovje južno od Lučan je do konca vojne ostal bojišče. Kmetje v teh krajih so morali partizanom dajati bivališče in hrano in to prikrievati gestapovcem, preoblečenim v partizane. Če se jim to ni posrečilo, so »prišli ponje«. Še v zadnjih tednih vojne so v Lučanah usmrtili okoli 80 dezertarjev.⁴³

Ko so partizani in bolgarske čete maja 1945 osvobodili Lučane, je župnik zapisal: »... da so bili partizani borci v pravem pomenu besede, verni, ob nedeljah so imeli službo božjo, ko so prevzeli oblast, so takoj razglasili versko svobodo, prirejali so zahvalnice in pozivali k udeležbi. Ko pa so jih nadomestili komunistični partizani iz ljubljanskega območja in iz Balkana, so morali katoliški partizani pogosto spet odstopiti od prevzetih funkcij in zaradi zagovarjanja katoliških interesov celo bežati čez mejo, da bi si rešili življenje.«⁴⁴

Dejansko so Lackov odred kmalu po koncu vojne umaknili v Jugoslavijo in so ga nadomestili z drugo enoto. Iz spominov borcev Lackovega odreda je razvidno, da so bolgarske čete med civilnim prebivalstvom Lučan zagrešile ekscese.⁴⁵

V prvih dveh letih po koncu vojne so protikomunistični slovenski belogardisti »pronicali«⁴⁶ prek območja Gradišča čez mejo v Jugoslavijo. Tako kot pred nekaj leti partizanom so morali tamkajšnji kmetje sedaj njim dajati streho nad glavo.

Hkrati je jugoslovanska stran, tako kot po prvi svetovni vojni, postavila ozemelske zahteve. Leta 1947 je Župnik v Lučanah zapisal: »Odkrita zahteva Jugoslavije po Lučanah v januarju je povzročila splošno divjo osuplost: Veliko ljudi ni hotelo več delati, dneve in dneve so na trgu čakali na komisije za določanje meje, ki se jim je marsikdo vrgel k nogam in jih prosil za intervencijo. Ljudje so se brez vsake volje zapili, da jim ne bi bilo treba žlahne kapljice izročiti bandam.«⁴⁷

Opredelitev za slovenski materni jezik je lahko v takšnih okoliščinah pomenila le glas za titoistično Jugoslavijo. In ta stigma se do najnovejše preteklosti ni kaj dosti spremenila.

10. Državna pogodba brez posledic

Izginotje slovenščine na Štajerskem ne gre razlagati le s subjektivnimi grožnjami, ampak tudi z objektivnimi vplivi - poleg dejavnikov ekonomske stabilizacije, ki so delovali

⁴³ Prim. Milan Ževart, Lackov odred 2 zv. (Maribor 1988), ŠAG, Dechantliche Pfarrvisitationen Dekanat Leutschach, Lučane, 31.12.1944, 31.12.1945.

⁴⁴ ŠAG, Dechantliche Pfarrvisitationen Leutschach, Lučane 31. december 1945.

⁴⁵ Prim. Ževart, Lackov odred, 1. zv., 401 sl.

⁴⁶ Prim. ŠAG, Leutschach - Pfarrakten (Neubestand), Verschiedenes, Lučane, 15.6.1947

⁴⁷ Prav tam.

že v 19. stoletju, določitev meje in odseljevanje iz obmejnega območja, ki je po prvi svetovni vojni narodnogospodarsko postal periferija. »Kronologijo« tega izginotja gre seveda opisati tudi z uspešnim delom nemškonacionalnih agitatorjev, ki se kaže zlasti v političnih ukrepih, katerih namen je bila ohranitev »čistega naroda«, in so jih uvedli po določitvi meje 1919. Vse to pa dopolnjuje ugotovitev, da državna meja, določena po prvi svetovni vojni, pomeni stalno grožnjo. Zato se je končno lahko uveljavilo stališče, da mora biti državna meja tudi etnična. Da o uresničitvi tega namena v 1950-tih letih še ni moglo biti govora, je razvidno iz poročila okrožnega dekana St. Floriana o njegovi vizitaciji župnije Lučane, v katerem je na nehote dvoumen način pripomnil: »Z izjemo šole v Velikem Boču, kjer otroci na začetku šolanja ne znajo niti besedice nemško, je bil v vseh razredih učni cilj dosežen.«⁴⁸

Summary

The ideal of »the pure national body of the nation« Chronology of disappearance

A lot remains hidden in the recent history of the Austrian Styria. Thus, the fact that in this country have lived and still live people with Slovene as their mother tongue, is not generally acknowledged. In Styria there are mainly three border regions, the permanently settled population of which speaks Slovene or at least spoke Slovene until the recent past - the Radgona corner at the southeast, the Lučane region in the south and the Sobot district at the southwest of Styria. The article is focused on the middle one of the three districts.

The process of disappearing of the Slovene language from the public life began in the Lučane region decades before the dissolution of the monarchy. The local bearer of the process of nation-forming, which got stronger by the 1880s, was the nationally pro-German elite of the small market town of Lučane. Adding to this, there was the national differentiation process, the bearers of which were mainly priests and teachers, mostly from other regions.

The disappearance of the Slovene language from Styria was not merely due to subjective threats, but also to objective influences - apart from the factors of economic stabilization, which were already present in the 19th century, also the delimitation and emigration from the border region, which, after the WWI, became a periphery. This disappearance is a result of the successful activities of the German-national agitators, which is reflected in the political measures, the purpose of which is the preservation of the »pure nation«.

⁴⁸ ŠAG, Dechantliche Pfarrvisitationen, Kreisdekanat Gross-St. Florian, 1954.